

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛІКІВ

R. Primush,
PhD in Public Administration

NATIONAL SECURITY AS AN IMPORTANT FACTOR OF THE FUNCTIONING OF THE STATE IN THE CONDITIONS OF CURRENT GLOBAL CHALLENGES

У статті досліджено концептуальні підходи місця та ролі національної безпеки у функціонуванні сучасних держав. Важливою в аналізі цієї проблеми є категорія "безпека". Поняття "безпека", як найскладніше багатогранне соціально-політичне явище, має конкретно-історичний характер і тісно пов'язане з усіма формами та напрямками взаємодії в системі "довкілля — людина — суспільство". Національна безпека розглядається як система, структурними елементами якої виступають життєво важливі інтереси особистості, суспільства та держави. Основне завдання в галузі забезпечення безпеки населення та критично важливих об'єктів полягає у створенні комплексу правових, організаційних, технологічних, інженерно-технічних, державно-управлінських механізмів, спрямованих на попередження аварій і катастроф на небезпечних об'єктах, а також на підтримання у готовності необхідних сил та засобів. У статі основна увага приділяється насамперед внутрішнім чинникам формування національної безпеки, під якими розуміється такий стан нормального функціонування державних і громадських інститутів, на ефективність яких впливають дезорієнтація державного регулювання у сфері економіки, серйозні розбіжності у поглядах політичних угруповань, зниження якості та рівня життя населення, зростання злочинності в суспільстві та загострення міжнаціональних конфліктів.

У статі аналізуються функції національної безпеки, які означають здатність щодо діяльності, саму діяльність, роль, властивість, завдання, залежність однієї величини від іншої. Тобто функція національної безпеки сприймається як спосіб прояву активності, життєдіяльності системи та її складових. Констатовано, що національна безпека містить у собі значну кількість компонентів, що взаємопов'язані та взаємодоповнюють один одного. У загальній системі державного управління національна безпека забезпечує такий стан, за якого відсутні або локалізовані реальні внутрішні та зовнішні загрози національним цінностям, інтересам та національному способу життя, тобто забезпечується реалізація життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави.

The article examines the conceptual approaches to the study of the place and role of national security in the functioning of modern states. The category "security" is important in the analysis of this problem. The concept of "security", as the most complex multifaceted socio-political phenomenon, has a specific historical character and is closely related to all forms and directions of interaction in the system "environment — man — society". National security is seen as a system whose

structural elements are the vital interests of the individual, society and the state. The main task in the field of public safety and critical facilities is to create a set of legal, organizational, technological, engineering, governmental mechanisms aimed at preventing accidents and catastrophes at hazardous facilities, as well as maintaining preparedness necessary forces and means. The article focuses primarily on the internal factors of national security, which means the state of normal functioning of state and public institutions, the effectiveness of which is affected by disorientation of state regulation in the economy, serious differences in views of political groups, declining quality and living standards, growth crime in society and exacerbation of ethnic conflicts.

The article analyzes the functions of national security, which mean the ability to act, the activity itself, the role, property, tasks, dependence of one quantity on another. That is, the function of national security is perceived as a way of manifestation of activity, vital activity of the system and its components. It was stated that national security contains a significant number of components that are interconnected and complementary. In the general system of public administration, national security provides a state in which there are no or localized real internal and external threats to national values, interests and national way of life, ie the realization of vital interests of the individual, society and state.

Ключові слова: державне управління, національна безпека, структура національної безпеки та її функції.

Key words: public administration, national security, the structure of national security and its functions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Характерною особливістю розвитку людської цивілізації на сучасному етапі є підвищення ризику виникнення різноманітних кризових ситуацій, в яких суспільство зазнає величезних матеріальних і людських втрат. При цьому наростаючі негативні явища в різних сферах життя людини (економічній, соціальній, екологічній, природно-техногенній та ін.) зачіпають життєво важливі інтереси особистості та суспільства, створюють реальну загрозу національній безпеці як держави загалом, так і її регіональних утворень.

У зв'язку з цим здатність держави і суспільства своєчасно розпізнавати передумови сучасних викликів, що загрожують національній безпеці держави, та вміння ефективно боротися з ними стають одним із ключових завдань забезпечення безпеки сучасних держав. Крім того, актуальність даної проблеми, на наш погляд, багато в чому обумовлена кризовим станом в українському суспільстві, що пов'язано з новими викликами, які постають сьогодні як перед світом, так і українською державою та суспільством (військовий конфлікт на сході України, пандемія, пов'язана з поширенням COVID-19 та ін.). У цих умовах значно зросли потенційні загрози й реальні небезпеки як для всіх сфер та інститутів життєдіяльності держави, та і для життєво важливих інтересів і потреб кожної людини.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В останні десятиліття фахівці багатьох наукових галузей досить активно займаються дослідженням проблем національної безпеки. Так, різним аспектам даної проблематики присвячено праці А. Возженнікова,

О. Власюка, П. Гамана, В. Горбуліна, С. Домбровської, В. Ємельянова, Л. Жукової, А. Качинського, Н. Нижник, А. Прохожева, А. Роміна, В. Садкового, Г. Ситника та ін. Однак у зв'язку з тим, що світ розвивається досить динамічно, загрози безпеці державі швидко змінюються і поряд з традиційними на порядок денний виходять нові, які, у свою чергу, вимагають подальших наукових розвідок.

З огляду на це метою даної статті є дослідження й наукове обґрунтування механізмів формування системи національної безпеки сучасної держави в умовах нових викликів сьогодення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Важливе місце в аналізі проблеми, що розглядається, посідає категорія "безпека". Поняття "безпека", як найскладніше, багатогранне, соціально-політичне явище об'єктивно носить конкретно-історичний характер і тісно пов'язане з усіма формами та напрямками взаємодії в системі "довкілля — людина — суспільство" [1; 2; 4].

Забезпечення безпеки передбачає систему певних заходів і дій, що здійснюються на державному, регіональному, територіальному та інших рівнях, які мають забезпечувати встановлення та підтримання належного стану захищеності населення. Безпека з формування людської цивілізації є найважливішою потребою особистості. Вона, як філософська категорія, виступає формою вираження життєздатності та життєстійкості об'єктів матеріального світу. У реальному житті завжди існували, існують і будуть існувати небезпеки різного характеру, тому категорія "безпека" — не абсолютна, а відносна. Свій зміст категорія "безпека" набуває

лише у зв'язку з конкретними об'єктами чи сферою людської діяльності та навколишнього світу [5, с. 14—15].

Стосовно практичних потреб, найбільш загальним слід визнати поняття "безпека життєдіяльності", під яким розуміється стан захищеності матеріального світу та людського суспільства від негативних впливів різного характеру. У свою чергу національна безпека є складною багатогранною системою, яка формується в руслі об'єктивних процесів як під прямим, так і під опосередкованим впливом безлічі факторів.

На думку відомого вченого А. Прохожева та інших авторів [1; 4; 7] національну безпеку можна представити як систему, структурними елементами якої виступають життєво важливі інтереси особистості, нашого суспільства та держави; загрози цим інтересам; організаційну структуру, сили та засоби забезпечення безпеки; національні цілі та цінності. Кожен із перелічених елементів, своєю чергою, являє собою незалежну систему, що саморозвивається. Держава, суспільство та особистість, як об'єкти та одночасно суб'єкти забезпечення безпеки, покликані прагнути до того, щоб їхні життєво важливі інтереси були надійно захищені від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Теорія і практика забезпечення національної безпеки та окремих її видів базуються на аналізі тріади елементів: життєві інтереси — загрози (небезпеки) — захист забезпечення безпеки [2, с. 12, 24]. До життєво важливих інтересів особи необхідно віднести захист життя і здоров'я людей, а також майна людини від небезпек, пов'язаних із надзвичайними ситуаціями у мирний та воєнний час, а також терористичними актами.

Крім того, до життєво важливих інтересів суспільства слід віднести недопущення надзвичайних та інших екстремальних ситуацій, зумовлених аваріями, катастрофами, стихійними та іншими лихами, терористичними актами, а також небезпеками, що виникають під час воєнних дій або внаслідок цих дій.

Також до життєво важливих інтересів держави, на наш погляд, доцільно віднести:

- забезпечення ефективного захисту населення та критично важливих об'єктів на території Української держави та її суб'єктів за надзвичайних ситуацій;

- забезпечення захисту та виживання населення у воєнний час, збереження об'єктів, істотно необхідних для стійкого функціонування економіки та виживання населення (що в контексті конфлікту на сході України стає надзвичайно актуальним у сучасних умовах).

Забезпечення безпеки передбачає систему певних заходів та дій, що здійснюються на державному, регіональному та інших рівнях, які б забезпечували встановлення та підтримання стану захищеності населення і територій [2, с. 35—37].

Основним завданням у галузі забезпечення безпеки населення та критично важливих об'єктів є створення комплексу правових, організаційних, технологічних, інженерно-технічних державно-управлінських механізмів, спрямованих на попередження аварій, катастроф на небезпечних об'єктах, а також підтримання в готовності необхідних сил і засобів.

Виходячи з вищевикладеного, поняття "забезпечення безпеки населення та захисту критично важливих

об'єктів при надзвичайних ситуаціях" означатиме комплекс взаємопов'язаних за цілями, ресурсами заходів, спрямованих на запобігання або зниження втрат серед населення, загрози їх життю та здоров'ю, зниження шкоди об'єктам виробничого та соціального призначення, а також навколишньому природному середовищу від надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру та терористичних актів.

Як правило, будь-яка система управління прагне забезпечити певний рівень безпеки, прийнятний для всіх членів суспільства. Як відомо, сучасне суспільство цілком усвідомлено витрачає на цілі забезпечення безпеки дедалі більшу частину своїх ресурсів. У цьому контексті проблема створення науково-методологічної основи для "ефективного" управління національною безпекою на центральному та регіональному рівні виникає лише з огляду на наявні у держави та суспільства ресурси для досягнення цілей безпеки.

Сучасне розуміння національної безпеки в нашій державі відбиває тісний зв'язок і взаємозумовленість безпеки особистості, українського суспільства та держави на всіх рівнях — від центрального, регіонального до конкретно локального рівня. При вирішенні цієї проблеми, як нам видається, слід враховувати, що національна безпека утворює цілісну систему лише умовно, оскільки вона належить до всіх сфер життєдіяльності суспільства: політичної, економічної, соціальної, державно-управлінської, науково-технічної та ін.

У процесі вивчення проблеми забезпечення національної безпеки важливе значення має її структурування, що істотно впливає на обрання форм, методів та організацію з виявлення, попередження та припинення факторів, що становлять загрозу безпеці.

Місцезнаходження джерел загроз національній безпеці, яке визначається, як правило, межами держави, поділяють її на два типи — внутрішню та зовнішню. У статі основна увага приділяється насамперед внутрішнім чинникам формування національної безпеки. З огляду на це, на нашу думку, під внутрішньою безпекою ми розуміємо такий стан нормального функціонування державних і громадських інститутів, на ефективність яких впливають дезорієнтація державного регулювання у сфері економіки, серйозні розбіжності у поглядах між політичними угрупованнями, зниження якості та рівня життя населення, зростання злочинності в суспільстві та загострення міжнаціональних конфліктів.

У структурі національної безпеки ми виділяємо такі складові, які, на нашу думку, є системоутворюючими: безпека особистості, безпека суспільства, державна безпека, політико-управлінська безпека, економічна безпека, інформаційна, соціальна, військова та екологічна безпека. Як видається, безпосередній зв'язок між структурними компонентами відбувається через здійснювані ними функції. Поняття "функція" означає здатність до діяльності, саму діяльність, роль, властивість, завдання, залежність однієї величини від іншої.

Практично функція сприймається як спосіб прояву активності, життєдіяльності системи та її складових. Враховуючи, що функції притаманні і системі, і компонентам, причому функція є інтегрований результат фун-

кціонування її компонентів, то для системи національної безпеки функція може бути виражена як виконання певної ролі суб'єктом системи її організації як цілого у здійсненні цілей та інтересів забезпечення безпеки особистості, суспільства та держави.

У функціях системи національної безпеки знаходить відображення її поведінка, яка зумовлюється завданнями, що стоять перед суспільством, та оперативною обстановкою, що складається. Звідси функціональна діяльність системи здійснюється не лише під впливом навколишнього середовища, а й впливаючи на неї, підпорядковуючи її своїм інтересам.

У цьому плані функції близькі до поняття мети й тісно пов'язані одна з одною. Мета — це результат, заради отримання якого функціонує система. Тому соціальна система, зокрема й національної безпеки, сприймається як сукупність функціональних компонентів, що взаємодіють між собою задля досягнення поставленої мети. У цьому кожен елемент системи виконує специфічні функції, створені задля її збереження, вдосконалення, розвитку і навіть досягнення поставленого результату. При цьому функції складових елементів у системі забезпечення національної безпеки мають доцільний характер і здійснюються в рамках існуючої структури, внутрішньої організації.

З урахуванням того, що організація системи національної безпеки регламентується відповідними нормативними актами, то визначаються і функції, які можуть бути використані для вирішення поставлених завдань. Розглядаючи значення функцій у системі національної безпеки, слід наголосити, що розрізняють функції координації та субординації.

Координація означає узгодження функцій компонентів безпеки по горизонталі, а субординації — узгодження функцій по вертикалі, підпорядкованість функцій одних структурних підрозділів іншим і всіх без винятку складових структур системи в цілому.

Субординація функцій вказує, по-перше, на особливе специфічне місце та неоднакове значення кожного з елементів у здійсненні функцій безпеки. По-друге, на те, що, інтегруючи функції своїх складових компонентів, вона сама виконує певну роль інший, більш складній і масштабній системі. Звідси впливає, що функції системи національної безпеки є джерелом та основою її розвитку, оскільки саме внаслідок здійснення функціями своїх завдань реалізується діяльність усієї системи та досягається поставлена мета. Від правильного розподілу функцій залежить ефективність діяльності та системи забезпечення безпеки, її структура, відповідальність органів управління. Відтак, визначаючи роль і місце функцій у системі національної безпеки, насамперед слід зазначити, що за результатами виконання функцій суспільство оцінює рівень організації стану безпеки.

ВИСНОВКИ

Таким чином, підкреслимо, що національна безпека містить у собі значну кількість компонентів, що взаємопов'язані та взаємодоповнюють один одного. У загальній системі державного управління національна безпека забезпечує такий стан, за якого відсутні або локалізовані реальні внутрішні й зовнішні загрози на-

ціональним цінностям, інтересам та національному способу життя, тобто забезпечується реалізація життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави. Поняття "національна безпека" поєднує в собі всі відомі види безпеки, що захищаються суб'єктами безпеки (особистість, суспільство, держава). Виходячи з сучасного розуміння пріоритету інтересів особистості та суспільства по відношенню до інтересів держави, виключення ідеологічної спрямованості, системі національної безпеки надається суспільний характер.

Література:

1. Общая теория национальной безопасности / под общ. ред. А.А. Прохожева. Москва: Издательство РАГС, 2005. 344 с.
2. Світова гібридна війна: український фронт = The World Hybrid War. Ukrainian Forefront / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Київ: Фоліо, 2017. 496 с
3. Корнієвський О. Національна безпека. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламен.вид-во, 2011. С. 489.
4. Качинський А. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень: монографія. Київ: НІСД, 2013. 104 с.
5. Возженников А.В. Национальная безопасность: теория, практика, стратегия. Москва: НПО "Модуль", 2000. 240 с.
6. Власюк О.С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: вибрані наукові праці. Київ: НІСД, 2016. 528 с.
7. Ситник Г.П. Державне управління національною безпекою України (теорія і практика): монографія. Київ: НАДУ, 2004. 408 с.

References:

1. Prokhozhev, A.A. (2005), *Obschaia teoriya natsyonal'noj bezopasnosti* [General theory of national security], Yzdatel'stvo RAHS, Moscow, Russia.
2. Horbulin, V.P. (2017), *Svitova hibrydna vijna: ukrain's'kyj front* [The World Hybrid War. Ukrainian Forefront], Folio, Kyiv, Ukraine.
3. Korniiyev's'kyj, O. (2011), "National security", *Politychna entsyklopediia* [Political encyclopedia], Parlamen. vyd-vo, Kyiv, Ukraine.
4. Kachynskiy, A.B. (2013), *Indykatory natsionalnoi bezpeky: vyznachennia ta zastosuvannia yikh hranychnykh znachen* [National security indicators: definition and application of their limit values], NISD, Kyiv, Ukraine.
5. Vozzhennykov, A.V. (2000), *Natsyonal'naia bezopasnost': teoriya, praktyka, stratehiya* [National security: theory, practice, strategy], NPO "Modul", Moscow, Russia.
6. Vlasjuk, O.S. (2016), *Nacional'na bezpeka Ukrainy: evolucija problem vnutrishn'oi polityky* [National Security of Ukraine: Evolution of Domestic Policy Problems], NISD, Kyiv, Ukraine.
7. Sytnyk, H.P. (2004), *Derzhavne upravlinnia natsional'noiu bezpekoiu Ukrainy (teoriia i praktyka)* [State Administration of National Security of Ukraine (theory and practice)], NADU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2022 р.